

سەرىپىيون و ديار دەيىن نەتەوھىي

سەرىپىيونى و ئىنتىمايى پەيوەندىيە كا مەزن يا ب ئايىندە و ئاسايشا نەتەوھى قە ھەيە . مە ل قان چەند سالىن بۆرى ل دەوروبەرى خۆ ديت كول راپەرنا مەزن گەلى مە ل بەھارا (۱۹۹۱) چەوا ھەستە بلندا سەرىپىيونى و بزافكرن بۆ ئازادىي گەلەكى ستەملىكرىن وەكى مە ل كوردستانى، ديوارى بەھايىن بەعسىزم و فاشىزما بەعسى و سەدامى گۆرپەگۆر ھەرفاند و دەستكەفتەكى مەزنى ئەقرۆ ئىناندە گۆرى، ھەروەسا دىرۆك تەزى نمونەيىن ژ فى جۆرىيە كو قەگىرانا وان سەدان ھزار بەرپەرا بخۆقە دگرىتن و دۆماھىك نمونە ژى بەھارا وەلاتىن عەرەبى يە كو ديوارىن كۆچكىن دىكتاتورىيەكى ل وەلاتىن تونس، لىبىا و مصرى ھەرفاندن و لېرە سورىايى و جھىيىن دىتر ژى بخۆقە بگرىتن، دا نىشانى وان كەسان بدەتن كو چەوا سەرىپىيون ب نەتەوھى و بىروباو ەپەكى، وەكى ژىدەرەكى بەيژكرنى دىتەن ل سەر ئاستى جىھانى گۆھۆرىيىن بنەرەتى درىستىبەكەتن، چونكى د فى دەمى دا ھىچ تىشتەك خۆ لېر پىلىن سەرىپىيون و ژىياتىي (ئىنتىمايى) و بزاف و ھىزا نەتەوھىيى و گەلى ناگرىتن. ژىي چەندى يە كو ھۆشبارىيا نەتەوھىيەتى بۆ ھەر تاكەكى يا پىدقى يە تا بشىتن كارتىكرنى ل ئايندەيا وى گەلى دابكەتن، برىكا كارتىكرن ل سەر رەئىيا گىشتى، ل سەر ئاستى نەتەوھىيى و دەقەرى و جىھانى ب گىشتى.

مىنتايتەيا نەتەوھىيەكى ھەمان چارچۆقەيى ھزرىيا وان و چەوانىا ئاراستەيا دىتن و رەفتارىن وانە كو ھەمى پىكقە بنىاتى مەعريفىي وان پىكدھىن و سروشتى بەرسقىن وان ديار دكەتن. فەيلەسۆفى جفاكاناسيا مەعريفى كارۆل مانھايىم د وى باو ەرىدايە كو ژىياتى بۆ نەتەوھىيەكى ئانكو تاكىن وى وەك يەك و بشىوھىەكى ھاوشىوھى و ل بن كارتىكرنا ھزركرنەكا وەك يەك و د چارچۆقەيەكى گىشتىي ھاوشىوھى دا ھەلسوكەفتى دگەل

سايكۆلۆژىيا ژىياتىي

د . نەسەددىن ئىبراھىم گولى
(زانىنگەھا زاخۆ- فاكۆلتا پەروەردە)

(۲ - ۲)

په یدابووی و وی جهی مافی هه کی سهریپیبوون بو وی وهلاتیسا یکنولژیا یا سهریپیبوون لنگ تاکی مرؤقی هه بیتن. ئەف ماوی زور دویر و دریتی سته م و زورداری یا بوویه ئەگه ری نزمبوونا ناستی ههستا نیشتمانپهروه ری و سهریپیبوون و نینتیمایا تاکی کوردی بو وهلات و وارگه هی خو. دیواری فی تیگه هی یا لنگ وی ههرفستی و خراب کری. ویران و خاپووربوونا فی دیواری ژی گه له ک هیما و لایه نین په یوه ندرین وی ژی یین تیگداین. ئەف سهریپیبوون ژ لایه کی فه یا لنگ وان تاکین دهسته پهروه ری ئایدیولۆژیا و کهلتورین دیتیرین داگیرکهرین کوردستانی پتر یا نزمبووی، هه تا کو هنده ک ژ وان ل بن ناخی دهسته کین جفاکی یان سیاسی کو هژماره کا سه روک عه شیره تین دویر ژ ههستا نه ته وایه تی سه رکردایه تیا وان دکهن، دژایه تیا کورد و کوردستانی و دهسته که فتین مه زنین گه لی مه دکهن (۱۵۳:۷).

داگیرکنا کهلتور و فه رهه نگین دیتیر ژی کارتیکنه کا مه زن ل سه ر لاوازیونا ههستا نه ته وایه تیا خه لکی مه و نیشتمانپهروه ری وان هه بوویه. هه تا کو ئەفرۆکه ژی گه له ک هس و لایه نین د ناخ وهلاتین دهووبه ری مه دا هه یین دان ب هه بوونا نه ته وه و مافیین ره وایین گه لی مه نادهن، بگره ژی بشیوازیین جوړاو جوړ تاکین جفاکین خو یین ل سه ر فی باوه ری فیکرین و راهینان کو بچاقه کی کیم و پله دوو چافکه نه مه و سه ره ده ری وان دگه ل تاکی کوردی ل سه ر فی بنه مایی دهیته کرن. ده زگه هین وان یین راگه هاندنی یین گیته شیو و داپلۆسینه ر و دویر ژ بنه مایین مرؤقیایه تیجی دژی نه ته وه یی مه کاردکهن، د بهرامبه ر مه مه ژی هه شک و دوگماتینه، خو دان هزر و بیترین شو فیینی و تیر کهر ب و کینه نه، فی چه ندی ب هه می ریکا ل سه ر مه پیاده دکهن و بکار دئین. هه له به ستنا ناخ و ناتوره یین نه هه ژی مه و نه ده جی خو دا و یین کریت و دویره لانکین نه که لتووری و دویر ژ ناخ و هه ستا کورد و کوردستانی نه و پرۆیا گنده نه یین کو کارتیکنه کا خراب ل سه ر ناستی نه ته وایه تی و هه ستا نیشتمانپهروه ری تاکی کوردی و روحیه تا سهریپیبوون بو کورد و کوردستانی لنگ هنده ک تاکین کوردی درست کریه.

بلا ئەم خو ل گیلی نه ده یین کو هنده ک فاکته ره یین ناخخوی و هک ملامانی و کیشمه کیشین ناخخویین رامیاری و هزری ژی ل سه ر گوړه پانا سیاسی کوردستانی د فان چه ند سالین بوری دا جوړه کی خه مساری یان ژی لاوازی هه ستا نه ته وایه تیجی و سهریپیبوون بو ناخ و وهلاتی و کوردستانی بوون لنگ هنده ک تاکین کورد

کیم کریه. دبیتن ئەفه ئەگه ره ک بیتن ژ هه می ئەگه ریین بوویه هانده ری هژماره کا خه لکی بره فن بو وهلاتین ئەوړوی و روژناقیایی، کو دگه ل دا ژی پرۆیا گنده یا هنده ک که سین شیوتنه ر بو خوشی و به ژن و بالا وان جهان بوویه ئەگه ره ک دیتیر، بیی هندی کو خه لکی مه بزانیتن لدویف هنده ک ژیده ریین له رده ست ل وهلاته کی کو ئەمریکا بیتن و ژیان ل ویری یا بو خه لکی جیهانی بوویه ئەفسانه یه ک و خه لکی ناخی لیئای "خه ونا ئەمریکی"، ریژه یا مه لیونیرا ل فی وهلاتی ئیکه ژ سه دی، به لی ل کونگریسا وی وهلاتی ئەف ریژه یه نیژیکی (۵۰٪) یه، کو نیشانا هندیه کو نیقه کا حوکمی و حوکمه تی و کومپانیاییین مه زن و ده زگه هین کاریده ست یین بده ستین زهنگینا فه، و ریژه یا هه ژاری (۴۹) مه لیونه و نیژیکی (۹۷) مه لیون که سین دیتیر ژ ل بن هیتا هه ژاری دان، ریژه یا ئاکنجییتن وی (۵٪) ژ ئاکنجییتن جیهانی پیکده یینت کو چی ریژه یا زیندانیان لقی وهلاتی (۲۵٪) یا ریژه یا هه می جیهانی یه، هژمارا نیژیکی (۱۸) مه لیون خانییین قاله یین لقی وهلاتی هه یین، که چی نیژیکی هه شتسه د هزار که سان لویری جهی ئاکنجیبوون نینه و بی ری و شوین، ههروه سا ئەو پاره یی که خه رچی که رتی خزمه تگوزاری دهیته کرن نیژیکی سه د به لیونانه لی له همان وهلاتی خه رجیا کاروبارین له شکری نیژیکی هه فتسه د به لیونانه ب دۆلاری ئەمریکی (۲: ۴۳)، و سه رباری وی جهی وهلاتین دیتیر ژ ب هه مان شیوه و به لکه ژی هنده ک باشتر بن، لی لبیرا مه بیتن کو "دهنگی دا هولی ژ دویره خو شه" و هه ما چه وای بیتن "شام شه کره به لی وهلات شریتره".

-۸-

کورد و بجیهانیبوون و (نینتیمایا)

ئەگه ره ک دیتیر ژ لاوازی ناستی هه ستا نه ته وه یی و سهریپیبوون بو نیشتمانی بو بسه رداگرتنا ته وژم و پیلا بجیهانیبوون (Globalization) دژقربتن، کو د راستی دا گه له ک یا بهیژه و هک فه کولینین زانستی ئامازه ی پیدده ن فاکته ره ک بوویه بو کارتیکن ل سه ر بها و سیسته می بهایی تاکی کوردی، نه خاسمه ژی گه نج و لاوین مه، و ئەف ههسته لنگ وان تا راده یه کی بهرچاچ دابه زانديه، ژ بلی هاتنا خواری یا کومه کا دیتیر یا بهایی فی ته ختی جفاکی (۱۱)، و ئەف ژی بو هندی فه دگه ریبتن کو ب هاتنا ته کنه لۆژیا یا راگه هاندنی و توړین ئەنترنیتی جیهان یا بوویه "گونده ک" کو تاکین فی جیهانا بچویک پتر خو ب گوندی فه گرتیدده ن و حه زا هندی یا هه ی کو د ناخ ده ریایا سیسته می وی یی بهایی دا بیتن

و خو پېغه گریډه تن نهک یا نیشتمان و نه ته وهیې خو، یې کو بو وی باب و برابه و پشته و چپایه، به لکو دې روویې خو ده ته زمانین دیتیرین، کو ب ریکا وان دې شیتن پتر بسهر نه نترنیتیتې هل بیتن و نه خامه ژې زمانې ئینگلیزی. لئ وهک جه مال (۲۰۱۳) دبیتین وان ژبیر کرپه کو نه ژ جیهانا نه وی پتهنگاڅین خو بو هاقیتین و پشتا خو بو گه لهک لایه نین ژبانې پیغه گریډای خه باله که و دیره ژ راستیا و جیهانا که تواریا نه و تیدا، هر چه نده کو "له ذاتی" تیدا گه له که و بسهر دا یا زاله، لئ دیره ژ زیانا وی و جشاک و سایکولوژیا و تابوریا وان گهنج و سنیلان، و همی نه و تشتی تیدا کومه کا دیمن و وینه یانه کو نه لبرده ستن و ناهینه هه سته پیکرن ب ده ستین وان فه، به لکو ژې گه هشتن ب وان و هه تا کو هندک ژ وانا ژې گه لهک یا بزه حمه ته و نه سته مه و تنی بانگه شه یه که که بو "پاره ی، ناف و دهنگی، نازادیه کا زیده و ل بن نه هاتی و بیسنور و به خته وه دیره کا نه هه سته پیکری یه "کو دگه ل گه لهک ژ لایه نین ژبانا گهنج و لاوین مه ناگونجن (۲: ۹۹). به لگه ژې بو فئی گوتنی، هر چه نده مه ناماره ک فهرمی لبر ده ستا نینه، نه وه کو تاپا ژ فئی هه شیمه تا بکار به رین نه نترنیتیتې لناف خه لکئی مه دا و نه خامه گهنجان، چه ند که سه کی ژبانا هاوسه ریې پیکتینایه و تیدا یې سه رکه فتی و به خته وهر بوویه؟ یان ژې چه ند که سان کیتیرکییا لوتوی (lotto) بریه و بوویه مه لیونیر و مه لیاردیر؟ چه ند که سان مافی ب هاوالاتیبوونې یان پاسپورتیه کا وه لایتین نه ورپوی وه کی شینگلی پی وه رگریه؟ چه ند که س ژ وان گه هشتینه و وان هه قال و که سین نه و ل وی سه ری فئی گه ردوونې مه زن "چاتی" دگه لدا دکهن؟ ته نه ا نه و نه بیتن کو نه وان ده ها ده مرمیر ژ ماوی "ژبانا" خو، فئی "دیاریا مه زن" یا کو خودایې مه زن دایه وان ب فیرو بدن و ژ ژبانې و مالی و مالباتی فه قهن، یان وه کی گوتنه ی: "ژ هری ژې بن و ژ به ری ژې". هه که ر خوانده فانی فئی گوتاری ناماره ک باش و نه رینی ژ خه لکئی و گهنجا د به رسقا فان پرسیارا هه بیتن، چ گومان تیدا نینه کو نه م دئ ب سینگه کی فرده ژ فان پرسیارین گریمانین خو فه بین و په شیمان بین!!

دبیتن ژې یه ک ژ نه گهرین لاوازا هه ستا نه ته وایه تیبې و سه ریپوونې لنک تاکئ کوردی بو هه بوونا "مافیایین فهرهنگی و که لتوری "بزفریتن وه کی (الخلیل، ۲۰۱۳) نامازهی پیدده تن کو چه وا ژبلی هه ره شه یا خه لک و نه ته وه بیتن دیر و نه حه زین گه لئ مه مولک و مال و سامانین مه بیتن سروشتی و بوورنه ی ئیخسته یه

به ر تالانې و فهرهوتن، لئ که لتور و فهرهنگ و که ساتیا مه ژې یا ل بن هه ره شه یا مافیایین فهرهنگی دا ده ما سه رکیشتین وان مافیایا (ئه سل و فه سلن) مه کوردان بو نه جن و شه یثانی (۱۲: ۲۸۴) بزفرین، یان ب ریکا کو چپیکرن و فه گوه استنا وان قیایې ناسنامه یا نه ته وه یی و کوردایه تیبې ژ تاکئ کوردی بسیتین وه کی چه و ل پارچه بیتن جو دا جو دا دگه ل و بسهر مه دا هاتیه جیه جیکرن (۱۶: ۸، ۱۳۱: ۵)

فان هه می فاکته را به قرا و پیکفه کار یا ل سه ر سایکولوژیا یا سه ریپوونا تاکئ کوردی کری و ژ بلی هندئ کو کوردان وه کی کیانه ک و وه لته کئی سه ریخو و ده وه ته ک نه بوویه کو تیدا به یینه حه وان دن و به ایین خو بیتن سه ره کی وه کی که لتور و زمان و سامانې خو بپارین، که فتینه بن کارتیکرنه کا به یزا نه فان که لتور و فهرهنگین بیانی و ژ گه لهک لایه نان فه پیغه هاتینه گریډان، ناستی سه ریپوونا نه ته وه یی ل نک وان به رف لاوازی چویه، نه فه ژې مه ترسیه ک مه زنه ل سه ر کیانی نه ته وه یی مه ل ناینده ی دا، هه که ر بیت و نه م پیدا چوونه کا خو نه که بین.

-۹-

سه ریپوون ب دیتنا سایکولوژیا یی

به ایین ژیتاییتې و سه ریپوونې ژبه چاقین زانستی سایکولوژیبی فه نه هاتیه به رزه بوون، به لکو چه ندین تیورین زانستی د فئی بیافی دا ب شیتوزین جیاواز و زانستیانه نه ف باب ته یی ئیخسته یه به ر فه کولینې و شروقه کرنې، لقییری نه م دئ ته نی نامازهی ب هندک ژ وانا ده ین:

۱- تیوریا ئالفریډ ئادلیر یا سه ریپوونا جشاکي: ئالفریډ ئادلیر (۱۸۷۰-۱۹۳۷) وه ک پیسه نگه کی رتیازا شروقه کرنا سایکولوژیبی (Psychoanalyses) یا کو فریدی بنیات کری، د یه ک ژ خالین جیاوازا خو دگه له فالی خو فریدی دا، ته که زئ ل سه ر لایه نی جشاکي دکهن و د تیوریه کا تایهت دا ب نافئ سه ریپوونا جشاکي (-Adler's theory of social af-filiation) روهندکه تن کو مروث بوونه وه ره کی جشاکیه و نه شیتن بیی هه بوونا که سین دیر بریتن و پالنه ره کی سه ره کیب لنک هه ی بو فئی چه ندی کو وی ب خه لک و جشاکي فه گری دده تن و نه ف په یوه ندین وی بیتن جشاکي هاریکاریا وی دکهن کو فیری هندک پیغه رین جشاکي بیتن کو دوخ و کاودانه کی هه ژې و گونجای ناماده دکهن کو نه ف تاکه د ناف وئ جشاکي دا بریتن، چونکی دنافا نه وه هه ست ب به خته وه ریې و نارامیبی دکهن و هه ماههنگی و هه قسه نگیا سایکولوژی لنک وی یا

گریدایه ب شان بها و پیشه‌ترین جفاکی و ئەشه هەمی بۆ کار و ژيانا وی د فەر و گرنګن.

ب- تیۆریا فرۆمی: ئیبریک فرۆم د تیۆریا خۆ تەکه‌زی ل سەر ڤی راستیی دکەتن کو ژ ئەگەری هەبوونا پیدڤیاتیا، تاک بەردهوام بزاقڤ دکەتن کول سەر بنه‌ما و پره‌نسیپین ڤیان و پویته‌پیدانا دوولایه‌نه و بەرژه‌وه‌ندیپین هەڤیشک، دگەل لایه‌ن و تاکین دیتەر دا په‌یوه‌ندیپین درست بکه‌تن، و ئەف چه‌نده وی دگەل وان تاک و جفاک و ده‌زگه و سه‌نته‌ران دا و ب ڤیکا هەبوونا هنده‌ک پیشه‌ر و بهایین هەڤیشک و وه‌کی یه‌ک گری دده‌تن. ب باوه‌را وی ئەف چه‌نده دی رامن و واتایه‌ک دیتەر و ئەرینی ده‌ته ژيانا وان و هه‌که‌ر نه و به‌روڤاژای دی جۆره‌کی بیتگانه‌بوون و نامۆپ و جیهانه‌کا تارمایی لنگ وی درست که‌تن و تاک خۆ بکیم زانیتن و یان ڤيانا زالبوون بسەر خه‌لکی دیتەر دی لنگ وی چیبیتن (۱۰:۳۶)، هه‌روه‌سا تیۆریپین دیتیرن وه‌کی ڤیستینگیتر و ماسلووی ژی ب هه‌مان شپوه تەکه‌زی ل سەر هه‌بوون و گرنګی و پیدڤیاتیا ڤی هه‌ستی و بهایین سه‌رپیبوون و ئینتیمایی لنگ مرۆڤی دکەتن بۆ مه‌به‌ستا به‌رده‌وامیا ژيانا وی و هه‌لسوکەفت و (کاملبوونی) و بده‌ستقه ئینانا تاکیتیا خۆ (Self-actualization).

- ۱ -

زیانین لاوازییا سه‌رپیبوونی بۆ تاکێ کوردی

دییتن هەر تاکه‌کی سادیه‌یی کورد ژی بیتن چاقه‌کی ب دیرۆکا کورد و کوردستانی دا بخشینین، ژ مه‌چی باشتەر به‌رسقا پرسیار و بابه‌ته‌کی ژ ڤی جۆری بده‌تن که: ئایا نه‌بوون و نه‌مان و لاوازییا هه‌ستا نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی و سه‌رپیبوونی لنگ تاکێ کوردی چ زیانه‌ک و خرابیه‌کی گه‌هینیه‌ته مه‌؟ چونکی ئەزموونا دیرۆکیا مه‌ بۆ مه‌ رۆه‌ندکه‌تن کو چه‌ند جارن و که‌نگی و چه‌وا ئەم یین تووشی نه‌هامه‌تی و شکست و کۆله‌جسه‌رگییی و ده‌ربه‌ده‌ریی و ژناقچۆنی و کیمیا‌بارانکرن و ئەنفالی و زینده‌به‌چالکرنی و ڤاگۆهاستنی و ڤکرن و بنبرکرنی و داگیرکرنی بووینه و گه‌له‌ک جارن ژی بۆ لاوازییا ڤی هه‌ستی لنگ هنده‌ک که‌سان د ناڤ جفاک و شۆره‌شین کوردی دا دزڤریتن، کو گیترا هه‌می یان هنده‌ک نمونه‌یا ژ حه‌وسله‌یا ڤی گوتاری بده‌ره و ماوه تیرا ناکه‌تن، تنی ئەم دی هنده‌ک ژ شان زیانا بیره‌ خوانده‌قانا ئینین، و مه‌به‌ستا مه‌ یا سه‌ره‌کی ژ پانۆرامایا شان زیانا ئەوه‌ کو خوانده‌قانی هیتا ژ ڤی یه‌کی ناگه‌هدار بکه‌بن کو لدویش هنده‌ک ریبازین سایکۆلۆژی یه‌ک ژ بنه‌مایین سه‌ره‌کیین پالده‌ر بۆ ژیانن و به‌رده‌وامیا وی لنگ مرۆڤی نه‌خاسمه

"بنه‌مایین تام و چیتز وه‌رگرتنی و خۆ دویر خستنی ژ ئیش و ئازارانه" و زانینا وان هه‌می ئیش و ئازارین کو دبیتن ژ ئەگه‌ری لاوازییا هه‌ستا نه‌ته‌وايه‌تی و بۆ وه‌لات و نیشتمانی لنگ تاکێ کوردستانی فاکته‌ره‌کی هانده‌ره بۆ هندی کو ئەو ب گۆر و تیه‌نه‌ک دیتەر د که‌توارییا ڤی به‌یایی لنگ خۆ بگه‌هیتن و ب چاقه‌ک دیتەر و ڤه‌کریتەر ته‌ماشه‌ی وی بکه‌تن، ئەف زیانه ئەڤین خوارینه:

۱- ل سەر ئاستی سایکۆلۆژی و تاکي: مه‌ ل به‌ریه‌رین پیتشتر دیت کا چه‌وا هژماره‌کا بیره‌دۆزین سایکۆلۆژیک ته‌که‌زی ل سەر پیدڤیاتیا سه‌رپیبوون و (ئینتیمایی) دکهن و وی وه‌ک فاکته‌ره‌کی گرنګ و ده‌لیفه‌یه‌ک بۆ به‌رسڤین ژیانن و ئەوین گریدای ب هانداڤی بۆ ژیانن و هه‌ستکرن ب "بجفاکیبوونی" و "د ناڤ جفاکیدابوونی"، و هه‌ستکرن ب ئارامی و ئاسوده‌یی و ئاسایشا سایکۆلۆژیک لنگ تاکێ کوردی وه‌ک هژماره‌ک ژ پیدڤیاتییین ژیانن و به‌رده‌وامیا مانینه‌ لنگ وی و نه‌خاسمه‌ ژی د ئەڤرۆکه و ل چه‌رخێ بیست و یه‌کی و ده‌ستپیکا هزاره‌یا سییه‌مدا.

۲- ل سەر ئاستی جفاکی: بجفاکیبوونا تاکێ کوردی د ناڤ دانگین جفاکا کوردی و کورده‌واری دا و پینگه‌هشتن ل بن سیبه‌را کۆمه‌ک به‌یاین جفاکیین کورده‌واری و جوان و پیشه‌ر و یاسایین کو به‌ره‌مه‌ی ژیان و ئەزموون و خه‌باته‌کا دویر و دڤیژ و ته‌حله‌ ل ماوه‌یه‌کی هزاران سالین بۆریدا، وی تاکي ڤیری کۆمه‌کا وانیا دکهن که یا ژ هه‌میا فه‌رتەر هه‌ستا (خۆ-دگه‌ل-زانین) و حه‌لیانه د ناڤ ده‌ریایه‌کا تاکین کورد ل کوردستانی، کو به‌ری هندی کو بۆ ئارامی و ئاسایشا نه‌ته‌وه‌یی بیتن، گه‌ره‌نتی و مسۆگه‌ره‌ری ئاسایشا سایکۆلۆژییا وی بخۆیه، چونکی مرۆڤه‌کی کو هه‌ست ب ئاسایشا سایکۆلۆژیک (Psychological security) نه‌که‌تن به‌رده‌وام یی د ترس و پرس، و دوودلی و گومانن دا، ئەڤه‌ ژی بۆ هندی دزڤریتن کو ئەو وه‌سا هه‌ست پیدکه‌تن کو ئەو یی ژ کۆمه‌کا مرۆڤان ڤه‌ته‌تیا و یی بیخۆدانه و هه‌ر ده‌م و ساته‌کی یی به‌ره‌ڤه‌هه‌ کو بکه‌ڤیته‌ د ناڤ چه‌نگین درنده‌ییین دوژمن و نه‌یارین خۆ.

۳- ل سەر ئاستی رامیاری: یا دیار و ئەشکرایه کو نه‌ته‌وه‌یی کوردستانی، ئەڤرۆکه، یین د چ کاودانه‌کی سیاسی ناسک و هه‌ستیار دا دژیتن، له‌ورا لاوازییا هه‌ستا نه‌ته‌وايه‌تی و سه‌رپیبوون و ژیتیتن (ئینتیمایی) لنگ تاکي کورد دی ژ ڤی لایه‌نی ڤه‌ گه‌له‌ک زیانا گه‌هینیه‌ته مه‌، کو لڤیتر دی سەر ئەڤان جۆرین خوارن دابه‌ش که‌بن:

أ- ل سەر ئاستی هه‌ریم کوردستانی: دیاره‌ کو هه‌ستا

نه ته وه بيا سه رپيپوونى ل نک ههه تاکه کى کوردستانى پالنه ره کى گرنگه کو ژ بلى مفايىن ساىکۆسۆسيۆلۆژيک، مفايه کى ديتري ههه کو ههه يهک ژ مه رپبه رهک و نه ندامهک د قى جفاکى دا بيهه خوډان بريار ل سهه ئاينده بيا خوۆ و زارۆک و کهس و کار و نه ته وه، و نيشتمانى خوۆيه، يا کول هيشيا هيمهت و ميبرخاسى و دهست و باسکين پۆلايينى کهت کهتى مهيه. پشکداريا ههه يهک ژ مه د پروسيستين گريډاي ب لايه نى راميارى قه، سهه باري هندى کو چه ندين جوړين لاوازيين راميارى د ئاستين بلند دا، ديسانى دهه گه هه که بو سه لماندا قى راستيى کو ههه يهک ژ مه، تاکى کوردى، تاکه کى نازاده ژ ههه قهيد و کووت و بهنده کى، و نازاده و خوډان ويسته د برياردان ل سهه ئاينده بيا جفاکى و سياسى و ئابووريا خوۆ دا ل کوردستانه کا نازاد و سهه ريه ست.

ب- ل سهه ئاستى وه لاتی بناف عيراقى: د جههت خودايه که لقيري راستيه کى بيخينه بهه چاڤين خوانده قانى دا ب جوړهک ديتر د باهه تى نه گه هيت و نه ف راستيه ژى نه وه کو "من" بخو هيج باوه رهک بقى ناڤى ديترى عيراقينه و بشيوه به کى ساىکۆلۆژيکانه و ژ ميتره به خوۆ ("من") ژ قى وشه و ناڤى شويشتى و قورتالکرى و لقيري بو مه ره ما جوانتر ئينانا مه به ستا خوۆ ("من") و پيکانا ئارمانجى باهه تا مه مفايى ژ قى ناڤى وهه گرتى، هه که نه گه له که ده گمه نه نه ز ("من") وئ بکار بيىم و بنقيسم، مه گهه د نه چاريا دا، و باوه را ("من") نه وه هه تا نه ف وه لاته پارچه پارچه نه بيتن و ل سهه به ميايى بهه رته يى نه ته وه بى - مه زه به بى نه هيتته دابه شکر، نه نه ته وه بى کورد و نه برايين مه يىن عه ره ب و شيعه و سونه و کيمه نه ته وه يىن ديتر ژى ته ناهيى و ئارامى ب چاڤين خوۆ نابين و به لگه ژى بو قى گوژنى نه زمونا هه قيشکا مه هه ميانه ب دريتره اها چه نه سهه ساليى بوړى.

يا دياره کو نه ف نه فوکه يىن دگه ل حکومه تا ناوه ندى دا دهسته ويه خه دژين، چونكى نه و بهه مان ميىتايته و هزر و بيه و باوه و لۆژيکا سهه دهه مدارين زوردارين به عسى و شوڤينى و ديکتاتوريه تا پيشى نوکه سهه دهه ربه دگه ل مه دا دکهن، مه ژى نه قيتن کو پاشقه بچين، به لکو پيشقه چون ئارمانجا مه به کو دگه ل قى جوړى سهه دهه ريبا وان ناگوڤيىن. مه نه قيتن کو وهک جارن و گه له که جارين ديتر بچينه بنى دامى و سهه ژ نوى دستپيکه يىن. نه م يىن د قوئاغناک نوى و ناسک و ههه ستيار دا، و نه فوکه نه م ژ هه مى دهه مى پترتر پيدقى ب ئيکگرتنى و بلندکرنا ئاستى نه ته وايه تيبا خوۆ و ههه ستا ژيىتايى (ئينتىما) و سهه رپيپوونى، و پيدقى

ب هندينه که ل شوينا خزمه تا خه لکى ديتر و که لتوور و فهه رهنگ و زمانى وان بکه يىن و تيلين خوۆ بو کيم و کاسيىن هه بى و يىن يه کديتر دريتر بکه يىن و وان "ژ ميىتى بکه يىن گاميش" و بمينيه ب سهه و چاڤين يه کفه، بيهه خوۆ وان هه مى زور و سته ما بينين که ل ده مى نه نفال و کيميا باران کرنا مه و نه ته وه بى کورد و ساخ بن ئاخکرنا کهس و کارين خوۆ وان بيا بانين که هيج گيانه وهه رهک لى نازيتن و وهه وهه سا کوړه و و نسکوزيا جزايرى ... هتد، لبيرا مه نه چيىن و وانا بکه يىن وان " و بکه يىن گوهارک و بيخينه گوڤين خوۆ " و بهه سترن ب مه ترسيا ژيان و بوون و مانا نه ته وه بى و که لتوور و فهه رهنگ و زمان، ئاسايشا جفاکى و ساىکۆ- سۆسيۆلۆژيکا خوۆ و کهس و کارين خوۆ، خه لک و نه ته وه يىن ديتر و دار و دهسته کين وان ژ بيهه خوۆ به يىن، تاکو جاره کا ديتر ژى نه که قينه بهه پيلين دژوارين ديروکى و نه بين قوچى قوڤان يا ديکتاتوريه تى ل قى وه لاتی تير ئاريشه و ب سهه ئيشه بى فره نه ته وه و مه زهه ب و تيره و تايغه، هه تا نه و رۆژا کا و دانه که گوڤجاي و نيونه ته ويى درست ديىن بو راگه هاندا دهه له ته که کوردى کو ههه يهک ژ مه ب پيه و شير خوۆ بو بکه يىن فبدايى بو پاراستنا وئ.

- ۱۱ -

زيانين لاوازيا ئاستى سهه رپيپوونى بو کوردستانى ل سهه ئاستى دهه قه رى و جيهانى

قوئاغا نه فوکه يا کو نه ته وه بى کوردستانى پيگه هشتى بهه رهه مى قوڤانيدانا مه زنا قى گه لى ميبرخاسه، کول سهه ئاستى دهه قه رى و رۆژه لاتا ناڤين و وه لاتيىن عه ره بى و نه ورۆپى و نه مريکايى سهه دهه ربه کا تايهت دگه ل دا دهيتته کرن و رۆلئ هکۆمه تى ب گشتى و لايه نين سياسى و پيکفه ژيانا ئايىنى و نه ته وه بى و ريزليکگرتن تيىدا زاله، و سهه باري هه بوونا کيم و کاسيان، ديسانى ل وه لات و کو مبوون و هه يىن فه رمى بچاڤه که ديتر ته ماشه ي نه زمونا گه لى مه دهيتته کرن و هه تا کوردستانى و هه تا کو وه لاتيىن ديتر ژى وهک يا بوويه سيمبو له کى چاڤليکرتنى و ئوميدى و گه له که ژ وان خوازبارين رۆژه که ژ رۆژان وهک مه ليىه يىن و هه تا کو نه زمونا مه ل رۆژه لاتا ناڤين بوويه و انه يه که و ديىن خه لک بخيىرا مه بگه هه نه ناهيى و ئاسووده يى، هه کهه به يىت و وه لاتيىن وان وهک مه مافى فيدراليزمى ژ هکۆمه تين ناوه ندى وهه رگرن. ژ لايه که ديتر نه فوکه نه ته وه بى کوردى يى ل بن هه ره شه يا تيروريزما جيهانى و

تووندره ویه کسا بی بنه ما، که به هه می هنده ک بزاف و تاکین ده مارگیر و نه خو شده روون کو دقتین ب مه هانه و هیج تین جودا جودا و بیسه روبه ر و ل بن ناقی پیروزی ئایین زوری ل مه بکن، ل دمه کی که ئەف ئایینه و هیج ئایینه ک دیتیر چ جار ان بانگه شه ی بو قی چه ندی ناکه تن، و هه که ر ئەم د قی ئاستی نزمی سه ریپوونا نیشتمانی و نه ته وایه تیدا بین، دی زیانین هند مه زن به که فن، کو دویر نینه قه ره بو کرنا وان جاره ک دیتیر گران و بزه حمت بیتن.

ژلایه ک دیتیر قه ژ ل بیرا مه بیتن ئەم ئەفروکه و پشتی نه بوونا کیانه کی سه ریخوی سیاسی وه کی گه له ک نه ته و بیته چه ند ده و سه د هزار که سیین دیتیر، و وه لات و نیشتمانه کی جوغرافیایی، هه روه سا خودانی لاوازیه کا دیتیرین کو ئەو ژ نه بوونا زمانه کی به کگریه کو هیتستان قوربانیه ملاملانییه کا ناوخویه کو به ره هه می دانپینه دانا " من " بو " ته " یه و ل جهی قه دیتنا ریکه کا چاره سه ری. بو نمونه ده یاندا زمانه کی کوردی هاویه ش و یه کگری و ستاندارد ل سه ر قی بنه مایه کو پیک به یتن ژ وان رسته یین که وشه یین زه نگین و تیر و ته سه لین دیالیکتی سۆرانی تیدا پترتر بیتن، چونکی ئەف دیالیکته، نه خاسمه ل کوردستانا ئازاد دا، ژ قی لایه نی قه گه له ک زه نگینتره و گه له ک کارئ تیدا هاتیه کرن. هه روه سا ژ کورتایه اتا رسته یا ب به هدینی بیتن چونکی د قی دیالیکتیدا ره گه زین نیر و می د ریزمانی دا یا هه ی و ئەف تایه تمه ندیه د زاراقه ی سۆرانی دا وه ک زمانئ فارسی نینه، بوونا وئ تایه تمه ندیه د زمانه کی دا نیشه انه کا زه نگینیا وی زمانی و دیالیکتییه، به یته بکارئینان. ئەفه هه ره شه یین مه زن و ژ هندئ ده یین کو ئەفروکه زمانین دیتیرین ده روبه ر و جیهانی خو ل سه ر سه ری زمانئ مه مه زن دکهن و نه خاسمه ژ زمانئ ئینگلیزی و یین دیتیر، کو مه هانه و هیج هت ژ بو وان خو شه و ئەو ژ ته و ژمی بجیهانیبوونی و پهرت و به لاقبوونا تویرن نه نرتیته ژ هه میا دیارتره کو به ره هه می پیشکه فتنا ته کنه لژیا یا راگه هاندنئ یه ل چاخئ ئەفروکه دا، ب یه ک ژ مه زترین مه ترسیین سه ر نه ته وه و زمان و که لتوور و فه ره نه گئ کورده واری دا، وه ک گه له ک نه ته وه و زمانین دیتیر، ده یته هژمارتن. جیاوازییا مه و وان ئەوه کو وان هیج نه بیتن وه لات و زمانه کی به کگری و سه ریخوی هه ی و مه ئەو نین.

به یترکرنا سه ریپوون و ژیتایه ی (ئینتیمای) بو وه لات و گه ل و نیشتمانئ خو ل نک تاکئ کوردی دی نه ته وه و زمانئ مه ژ هندئ پارزیتن کو وه کی سه دان

نه ته وه و زمانین دیتیر ژ ناف بچن و بکه قنه د زیاله دانا دیروکتیدا، چونکی وه ک بسپور و شه ره زا ناماژهی پیدده ن پترترین نه ته وه یین کو د دیروکا مرو قایه تی دا که فتینه به ر شالوی ژناقچوئی ئەو نه ته وه نه ئەوین ژ به یایین خو دویر که فتی و دکهل دا بیگانه بووین. نه شیا یین ناسنامه یا نه ته وه یی و مرو قایانه یا خو بیارزین و ژ قی چه ندییه کو هه ر نه ته وه یه کی بقیتن مان و بوونا خو بیارزیتن پیدقیه خو تووشی جه نگه کی بکه تن کو تیدا چوار نارمانج خالین سه ره کینه:

- به رگری ژ کیانی جوغرافیایی نه ته وه یی خو بکه تن، چونکی هه که ر ئەف چه ند نه بیتن ئەو نه ته وه بلا بیژیتن " ئەز نینم "

- به رگری ژ دیروکا نه ته وه یی خو بکه تن، چونکی هه که ر دیروکه ک و رابردویه ک نه بیتن ئەوی نه ته وه ی هیج ناینده یه ک ژ ناییتن.

- به رگری ژ زمانئ خو یی نه ته وه یی بکه تن، چونکی زمانئ هه ر نه ته وه یه کی یه که ژ سیمبولین نه ته وه یی و ناسنامه یه کا وی گه لی و نه ته وه یی یه .

- به رگری ژ به یین نه ته وه یی خو بکه تن، چونکی به یین نه ته وه یین هه ر نه ته وه یه کی یه که ژ به رین شه نگستا وئ نه ته وه و شارستانیه تیته (۱۲ : ۹۹).

۴- ل سه ر ئاستئ ئایینی: وه ک یا خوویا یه و ئەم هه می دزانین و قه شارتی نینه کو هیج ئاینه ک ریکری ل سه ریپوونئ ناکه تن، بگره ژ بجقاییبوون و سه ر پیوون و ژیتایه ی و درستکرنا وئ لنک تاکین جقاکئ فه لسه فه و نارمانجه کا سه ره کییا هه ر ئایینه کی بوویه بو مه به ستی نیزیکرنا وی ل خو دایئ خو، قیجا هه ر ئاینه ک بیتن، لی هه ر ئایینه ک ب دیتن و ریک و ستایلین تایه تیته خو قه و که سین ده ستنیشانکری قه، ئەف کاره یی ئەنجامدای.

ئاینئ ئیسلاما پیروزی ل جه یین جودا جودایین په رتووکا ئەسمانیا قورئانا پیروژ دا ئەف کاره یی . ئەنجامدای و ئەف چه ند یه رۆهنکری و دانپیدای و دان یا ب نه ته وه و گه ل و زمانین دیکه ژ دای، و نمونه ژ زۆرن وه کی (سوره تا ئەلحه جرات / ئایه تا ۱۳) لدۆر جیاوازی نه ته وه یان، هه روه سا (سوره تا فوسیله ت / ئایه تا ۴۴) و (سوره تا ئەلنه حل / ئایه تا ۱۰۳) و (سوره تا ئەلشوعرا / ئایه تا ۱۹۸)، که تیدا دان یا ب نه ته وه یا هاتیه دان و هه روه سا ژ گه له ک جه یین دیتیر. ئەف راستیه تاشکرا و رۆهنه و جیاوازه ژ بیر و باوه رین دیتیرین سه رده میان، به لکوژی وه ک میسری (۲۰۰۰) ناماژهی پیدده تن ئیسلام و رۆژئاقا د دوو ته وه رین سه رکیین ملاملانییا هزی دا، کو ب بیر و باوه را

ئىسلامى ئەف ئايىنە مەزەن مەزەن ۋە ئو ياسا و پىنمايىن كو تىدا هاتىن پىكىن سەرەكىنە بۆ ھىدى كو ھەمى كىشە و گىروگرفتىن مەزەن مەزەن چارەسەر بىكەتن و ئەو بەھايە ب باوہرا مۆسلمانان بۆ ھەمى سەرەمەكى دگۆنچايىنە، ل دەمەكى كو د بەرامبەر دا شارستانىيەت و فەلسەفەيا رۆژئاقايى بىجۆرەك دىتەر ھزر دكەن و بەرئى بنىاتا شارستانىيەت ل سەر لايەننىن مادى و بووژەنى ئاقا دكەن، وەسا دەھىتە تىبىنىكىن كو يىن ژ رىكا راستەقىنە و بەھايىن بلندىن مەزەن مەزەن دوىر كەفتىن (۸: ۲۲۳)، بەلئى دگەل قى بىر و باوہرئىن ئايىنى، نكۆلى ل قى راسىتىن ناھىتە كرن كو ئىسلام ئايىنەك بووہ بەھايىن لىبۆرىنى و گۆھاريا بىر و باوہر و رەئىيا بەرامبەر و جىاواز و ئالۆگۆريا ھزرى، و دژايەتىكرنا توند و تىرئىن بەنەمايىن سەرەكىنە پىكە ژيانى بووہ، ھەتاكو سەركاروانى وى ئايىنى و پىامبەرئى مەزن مەزەن (دروود و سلاقتىن خۇدايى مەزن لىين) چ جارن نەقىايە خۆب پەھلەوان و سەركرەدە و پاشا و پىشەوا بەدەتە نىاسىن بەلكو خۆيى ب (رەسول) و پىغەمبەر داہە نىاسىن (۴: ۴۰)، ل دەمى مەشەختىبونى بۆ مەدىنا مەنەورە مەزەن مەزەن مەزەن مەزەن مەزەن مەزەن مەزەن نىشاندا نا بەھايىن لىبۆردنا ئايىنى (۱۳: ۱۷۲) و ئەف چەندە ھەمى بەلگەيىن مەزەن كو ئەم وەكى نەتەوہىك شانازيى ب ھىدى بىكەن كو ئايىنەكى ئىسلاما پىرۆز ب ھەمى بىر و باوہر و بەنەمايىن مەزەن مەزەن مەزەن مەزەن چ جارن دژى مە نەبووہ و كوردبوون و ب كوردى ئاخفتن نە تاوانەكە، بەلكو ژى شانازيە و پىدقىيە ئەم ھەست ب لاوازيى نەكەين و ئاستى نىشتىمانىيە رورەيى و كوردپەرورەيى ل نك خۆ لاواز و سست و خاقتەر نەكەين ب ھىجەتا ھىدى كو ئەم كوردىن و ب كوردى دئاخفتن، ھەكەر نە دى زىاننىن مەزەن مە كەفن.

لەوما خۇپاراستنا تاكى كورد ژ دەمارگىرىيا ئايىنى و پشتگۆھ ھاقتىن ھەستىن نەتەوايەتەيى و سەرپىبوونى و ژىياتىيى و ئىنتىمايى بۆ وان د قازانچ و بەرژەوہندىا مە دا نىنە. ھەكەر جۆرەكى ژ قى دەمارگىرىيى و توندرۆيى د بىياقى ئايىنى دا ل نك ھىدەك كوردان ھەبىت وەك ئەلخەليل (۲۰۱۳) دىبىزىت بەھرا پترتر بۆ ھىدى دژىيىن كو ئەف كەسە دەسپەرورەدەيىن ھىدەك قوتابخانە و رىيازىن دوىر ژ كەلتوور و فەرھەنگى رەسەن و پاقتى كوردەوارىنە. ل بەر دەستى ھىدەك مامۆستايىن توندرۆ و ب ناقتى ئايىنى يىن ھاتىنە پەرورەدەكرن و پىكەھاندن و فان جۆرە كەسان گەلەك زىاننىن گەھاندىنە قى لايەنى گرنىك ژ جىكا كوردستانى و مەنەيىن ھەرە ديارىن دىرۆكا كوردستانى ژى ئەو زۆردارى و سستەن ئەوين

ھىدەك كوردان ب ناقتى ئىسلامى و ل بن گىشاستىن سىياسەتەن دەمارگىرىن خەلافا تا عوسمانىا ل دژى برايتى مەسىحى و كوردىن شىعە ئەنجامداين (۱۲: ۱۵۳). ژ قى چەندى پىدقىيە ئەم د ھىسارتر بىن و فان خەلەتەيىن دىرۆكى دەرھەقى خۆ و نەتەوہيىن دىكە دووبارە نەكەين. ژىدەرئىن تايىتە ب فەكۆلىنا تايىتەمەندىا كەسايەتيا تاكى كوردى ژ لايەنى سايكۆلۆژى قە شاھدى قى راستىا نكۆلى لىنەكىنە كو نەتەوہيى كورد د لايەنى ئايىنى دا چەند يىن پاقتى و پابەندە ب بەنەمايىن رەوشتىانە و پاراستنا كەرامەتا جىكاكى و كەلتوورى (۱۴: ۴۳).

-۱۲-

چارەسەريا لاوازييا سەرپىبوونا تاكى كورد چە؟

بەرسقا قى پرسىارى كاكلا بابەتى مە و ئەنجام و دومەھىكا وى يە: ئايا پىدقىيە چ بەھىتەكرن تاكو ئاستى سەرپىبوون و ژىياتىيى نەتەوہيى و نىشتىمانى ل نك تاكى كورد بلندتر لىبەيتىن؟ ئەركەكى گرانە و يال سەر ملين ھەمى و ھەر تاكەكى جىكا كوردەوارى و ھكومەتا ھەرئىما كوردستانى ب گىشتى و ب تايىتەتى ب رىكا بكاروہرگرتنا ھەمى ئەو فاكتر و دەزگەھىن كو پشكار و كارتىكەرن د پىرۆسىتسا گەشە و پىكەھاندان جىكاكى (Socialization يان التنشئە الاجتماعىة) و ژ وان ژى خىزان، قوتابخانە و سەنتەرئىن بلندىن فىكرىنى و نەخاسمە ژى زاننىگەھىن كوردستانى، و مامۆستا و پەرستگەھىن ئايىنى ب ھەمى جۆرىن وان قە. دەزگەھىن راگەھاندنى رۆلەكى بەچاقتىن د گۆھورنا سىستەمى بەھايى (value system) تاكى كوردى و ئاقتارنا دىوارى وى، يى ھەرفتى ژ ئەگەرى ژيانا بندەستىيى و زۆرلىكى بوونا ل بن دەستەھلات و رىكىشتىن دكتاتورىيەتى ب دىرژاھىا سەدان و ھزاران سالىن بۆرى و تەماشەكرنا وەلات و نىشتىمانى خۆ وەك جەھى رسق و ژيارى، جەھى كەرامەت و شەرەفى و جەھى دەبىباب و بوونى و مرنى و لىھاتەنە قەشارتنى. كاركرن بۆ ھىدى كو ئەف بەھايە و سەرپىبوون و ژىياتىيى (ئىنتىمايە) بىكەقتە د چارچووقى پىرۆگرامىن خواندىن ب شىوازىن زانستى و ل سەر بەنەمايىن قەكۆلىننىن زانستى وەك چىرۆك و ھوزان ... ھتە، ل ھەمى جەھان زارۆكىن مە، ھەر ژ بچوبىكەھىي، ل سەر ھزرىن قى بەھايى بەھىنە پەرورەدەكرن. ھۆشدارى ھىدى بىن كو پابەندەبوون ب قى بەھايى دژى سروسىت و پىكەھاتەيا ستراكچەرى سايكۆسۆسىۆلۆژىك و ئايىنى مەزەن كورد، و ئەف چەندە نەك تەنھا ھۆتافىن بىرەقەدار بن بەلكو بىكەقتە د بوارى جىبەجىكرنىدا و بشىوازىن پراكتىكى و چالاكى و

بزاقتین ره‌وشه‌نبیری و جفاکی و هونه‌ری ل دام و ده‌زگه و سه‌نته‌رین فیترکرن و په‌روه‌رده‌یی دا کار پی‌به‌یته کرن و بینه یاسا و پابه‌ندی ب وان بهایا پادشت تیتدا بیتن و سه‌ری‌چی‌کرنا وان سزایین باش ل سه‌ر خودانی وئی بهینه جیبه‌جی‌کرن. نه‌ف پرو‌سیسه‌ ناهیتته سه‌رگرتن و سه‌رناکه‌قیتن مه‌گه‌ر ل بن سه‌ریه‌رشتی و چاقد‌تیره‌کا ب هیزا راسته‌وخویا هکومه‌تا هه‌ر‌ت‌ما کوردستان‌ی و هنده‌ک لایه‌نین په‌یوه‌ندار و که‌سین بسپور و شه‌ه‌رزا و دل‌سوز و خه‌مخور و دویر ژ ره‌وشتین پیس و پوخ‌هل و گه‌نده‌لیین نه‌بیت کو دویر ژ هه‌ر جو‌ره گفاشتن‌ین توندین رامیاری و ته‌ژی توند و تیژی و دژایه‌تیکرن و ده‌مارگیریا نایینی و نه‌توی و ناوجه‌گه‌ری و تایفه‌گه‌ری و عه‌شیره‌تکانی، و ل سه‌ر بنه‌مایین ریزل‌به‌رامبه‌ر گرتن و ل بیروبا‌وه‌رتین جی‌ا‌واز گرتن، و دی‌مو‌کراسیه‌ته‌کا راسته‌قیینه و درست و مرؤ‌فدؤ‌ستانه بیت، ژ پی‌خه‌مه‌ت پی‌کانا نارمانجین فی "پروژه‌یی بکوردیکرنا تاکین کورد بگشتی و بین قازتله‌بووی ژ هیلیشانکا کوردا‌یه‌تی"، پی‌گه‌هان‌دنا نه‌سله‌کی نویی خودان بیروبا‌وه‌رتین پاقر بخو و نه‌توه‌یین خو و نیشتمان و زمان‌ی خو رت‌نجبه‌ر و دل‌سوز و پاقر و ده‌ستگرتی، بو کوردستانه‌کا داها‌تی. ل بی‌را مه‌ نه‌چین "چه‌پله ب ده‌سته‌کی بن‌ی ناهیتته لیدان" و هکومه‌ت ب تنی و ب هیشیا ده‌زگه و ریک‌خراوین جفاکی و پیشه‌یی و شارستان‌ی نه‌شین بن‌ی بقی پروژه‌ی رابن هه‌که‌ر تاک کوردی بخو ئاماده‌بوون و به‌ره‌قیه‌کا خودی ل‌نک نه‌بین و بزاقی نه‌که‌تن و بقیتن بریکا هه‌ستا بلندا هو‌شیاریا نیشتمانی و نه‌توه‌یی دارا به‌یزا جفاکی و سایکولوژییا سه‌ری‌تیبو‌نی و ژیت‌تیبی ل نک خو بچینیت و تا‌ف بده‌تن و هه‌ستا به‌رپر‌سیاره‌تیبی بو وی ل نک خو به‌یزتر بکه‌تن.

ژیدەر

ب زمان‌ی کوردی:

- ۱- قورناتا پیروژ/ تفسیرا رونا‌هی یا مه‌لا سه‌ید عه‌لی شیلانی، ۱۹۹۸، چاپ‌خانا زانست، ده‌وک، ل ۶۰۴.
- ۲- جه‌مال، نه‌وزاد (۲۰۱۳). ئونتۆلۆجیای سیاسی کۆمه‌لگه‌ی کوردی، چاپ‌خانه‌ی ره‌وشنبیری، هه‌ولیر، ل ۱۶۰.
- ۳- رها، هاشم (۲۰۱۲). زه‌رده‌شت پی‌غه‌مبه‌ری ئیرانیی دیرین، وه‌رگیت‌ران ژ فارسیی: وریا قانع، ده‌زگای چاپی جه‌مال عیرفان، سلیمان‌ی، کوردستان، ل ی ۴۲۵.
- ۴- سدیق، فؤ‌ناد (۲۰۰۵). دی‌مو‌کراسی و نیسلا‌می سیاسی، وه‌زاره‌تی ره‌وشه‌نبیری، هه‌ولیر، ل ۱۷۵.
- ۵- سه‌عدوا... نه‌هاد (۲۰۱۰). دی‌رو‌کا کوردان، چاپا ۲، چاپ‌خانا سپیریز، ده‌وک، ص ۱۴۹.
- ۶- شریف، عب‌الدستار ظاهر (۱۹۸۵). قاموسی ده‌روونناسی ئینگلیزی- عه‌ره‌بی- کوردی، چاپی یه‌که‌م، مطبعه‌ علا، ل ۲۵۰.
- ۷- مه‌مؤ‌زینی، سه‌عید (۲۰۰۸). مووسل و کورد له‌ دوا‌ی نازادی، مناره، هه‌لیر، ل ۱۶۸.

۸- میسری، فؤ‌ناد مه‌جید (۲۰۰۰). جیهانگیریا سه‌ره‌تایه‌ک بو تیکه‌یشتن له‌ به‌ جیهان‌یبوون، سه‌رمایه و پرو‌سه‌ی به‌ره‌مه‌یتان، ج ۱، کوردستان، ل ۳۰۱.

۹- الهاشمی، محمد علی (۲۰۱۲). که‌سایه‌تی موسلمان وه‌ک چۆن نیسلا‌م دا‌پرشتوه، وه‌رگیت‌ران: خالید نه‌لیاس، چاپ‌خانه‌ی نارین، دار المعرفه، لبنان، ل ۴۰۰.
ب زمان‌ی عه‌ره‌بی:

۱۰- بکر، جوان اسماعیل (۲۰۱۱). جوده‌ الحیاة و علاقتها بالأتماء و القبول الاجتماعیين- دراسة میدانیة لطلبة جامعة صلاح الدين، اطروحه‌ دکتوره‌ غیر منشوره، ص ۱۵۸.

۱۱- حسین، برفان حمدي (۲۰۱۱). دور العولمة في تغير القيم الاجتماعیة لدى الشباب الجامعي -دراسة میدانیة في جامعة صلاح الدين، رساله‌ ماجستیر غیر منشوره، جامعة صلاح الدين، ص ۱۴۷.

۱۲- الخلیل، أحمد محمود (۲۰۱۳). الشخصیة الكوردیة، دراسة سوسیولوجیة، موکریانی، آرپیل، کوردستان، ص ۳۰۴.

۱۳- سعید، سعاد جبر (۲۰۰۸). القیم العالمیة واثرا فی السلوك الانسانی، عالم الکتب الحدیث و جدار الکتب العالمی، عمان، ص ۳۱۵.

۱۴- ریکان، ابراهیم (۲۰۱۴). علم النفس الانسان الكردی، الذاكرة، ص ۱۰۴.

۱۵- زهران، حامد عبدالسلام (۱۹۷۷). علم النفس الاجتماعی، ط ۴، عالم الکتب، ص ۳۹۰.

۱۶- السندي، بدرخان (۲۰۰۷). المجتمع الكوردی فی المنظور الاستشراقی، ط ۲، دار سبیریز، ده‌وک، ص ۶۱۴.

۱۷- صالح، قاسم حسین (۲۰۱۱). الشخصیة العراقیة المظهر والجوهر - تحلیلات سیکوسوسیولوجیة، ط ۲، ضفاف للنشر، بغداد، ص ۲۴۱.

۱۸- العیسوی، عبدالرحمن محمد (۲۰۰۹). الاسلام و العلاج النفسی الحدیث، ط ۲، دار النهضة العربیة، بیروت، ص ۲۶۲.

۱۹- الوردی، علی (۲۰۱۳). دراسة فی طبیعة المجتمع العراقی، ط ۱، دار دلجة و الفرات، لبنان، ص ۴۱۵.
ب زمان‌ی فارسی:

۲۰- پورافکاری. نصرت ... (۱۳۸۰)، فرهنگ معاصر جامع روانشناسی و روانپزشکی و زمینه‌های پیوسته انگلیسی و فارسی، جلد ۱- ۲، تهران، ص ۸۱۴.

۲۱- شفانی، ناطق (۲۰۱۳)، دیدار تلفزیونی در مورد جشنهای نوروز، BBC tv، برنامه‌اثرات، تاریخ (۲۸ / ۳ / ۲۰۱۴).
ب زمان‌ی ئینگلیزی:

22- Colman, M. Andrew (2009). Oxford Dictionary of Psychology, 3th. Ed. Oxford university press, pp882.

23- Hornby, A. S. (2003). Oxford advanced learner's dictionary, 7th. Ed. Oxford university press, p1539.